

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 7
ISSN 1303-5231

DİCLE ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Hakemli Dergi

**CİLT: IV
SAYI: 1**

DİYARBAKIR - 2002

FAKÜLTE YAYIN KURULU

D. Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi:
Dekan
Prof.Dr. Abdalbaki TURAN

Yayın Komisyonu:
Doç Dr. Muhammet ÇELİK (Başkan)
Editör: Doç.Dr. İbrahim COŞKUN
Üye: Doç.Dr. Abdurrahman ACAR

Bilgisayar Dizgi ve Mizanpaj: Doç.Dr.İbrahim COŞKUN

Son Okuma: Doç.Dr.Mesut ERDAL

Dicle Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Yayınları No: 7

ISSN 1303-5231

Baskı D.Ü. Matbaası DİYARBAKIR

Baskı Tarihi: 15/06/2002 DİYARBAKIR

KUR'ÂN'A GÖRE EHL-İ KİTAB'IN UHREVİ FELAH VE KURTULUŞU MESELESİ

Doç.Dr.Mesut ERDAL

ACCORDİNG TO HOLY KURAN SALVATION PROBLEM OF EHL-İ KİTAB İN HEREAFTER LIFE

This article contains a problem which have been studied from many perspectives. We only studied this subject mainly from two perspectives: Approach of the Kuran to "ehl-i kitap" and their salvation in Hereafter. In that study, We emphasised that Kuranic viewpoint to ehl-i kitap and other human beings is objective and judicial.

From other side, like al-Nasârâ, al-Yehûd and al-Sâbiûn who had not reached Islamic invitation or who had reached but, with the preconceived opinions as though Islam is a terror or religion of terrorists etc. Here, we have stated that those people would meet immortal happiness afterdeath provided that they had believed on One God "Allah" and Hereafter.

Giriş

Günümüzde, dinlerin birbirine bakışı, batılı bilim adamlarının tasnifine göre, exclusivism (dışlayıcılık), inclusivism (inhisarcılık) ve pluralism (çoğulculuk) olmak üzere üç ana kavram etrafında toplanmaktadır. Bir başka ifade ile dinlerin birbirlerine bakışlarını bu üç terimin içerdiği kavramlardan biri ile açıklamak mümkündür. Exclusivism, dinlerin birbirlerine klasik bakış açısını yansıtır. Buna göre yalnızca bir tek din doğrudur; bu dinin dışındaki bütün dinler asılsız ve batıldır. Inclusivism şu an için basit bir ifade ile vahye dayalı bütün dinlerin eşdeğer bir konuma sahip olduğunu ileri sürerken,

pluralizm ise, bütün dinlerin eşit olduğunu kabul eder. Bu noktada hatırlatılması gereken en önemli şey, bu tasnifin neye göre yapıldığıdır. Her üç kavram, herhangi bir dinin insana yönelik temel amacı olan “kurtuluş” veya “necat” (salvation) fikri esas alınarak tasnif edilmiştir.¹ Ne var ki, Kur’an-ı Kerim bu meseleyi çok net biçimde ortaya koymuş ve objektif ve evrensel ölçülere bağlamıştır. Bu bağlamda şu ayetler, Kur’an’ın bu probleme bakış açısını yansıtmak için yeterlidir:

*“Yahudi ve Hristiyan olanlardan başkası cennete asla giremez” dediler. Bu onların kendi kuruntuları... Sen de ki: “İddianızda doğru iseniz haydi delilinizi ortaya koyun.”*²

*“Hem Yahudiler, hem de Hristiyanlar, “biz Allah’ın evlatları ve sevgilileriyiz” dediler. De ki: Öyleyse niçin Allah sizi günahlarınız sebebiyle cezalandırıyor? Hayır, bilakis siz, Onun yarattığı beşer topluluğusunuz. Allah dilediğini affeder, dilediğini azaplandırır.”*³

*“Allah’ın vadettiği mükafat, ne sizin ne de Ehl-i Kitab’ın temennileri ile elde edilmez. Kim kötü bir iş yaparsa onun cezasını bulur ve Allah’tan başka, kendisini o azaptan kurtaracak ne bir hâmi, ne de bir yardımcı bulamaz.”*⁴ Bu ayetlerin ortak sonucu şudur: Cennete girmek, bir kısım kuruntu ve hayallerle değil, belirli şartların ifa edilmesiyle gerçekleşecektir. Bunların en başta geleni ise, bir insan veya kavim, iman etmedikten sonra velev ki peygamber torunu dahi olsa ilahi adaletten kaçamayacak ve yapıp ettiklerinden dolayı Allah’a hesap verecektir.

Makalemizin ana eksenini, Kur’an-ı Kerim’de “Ehl-i Kitab” olarak tanımlanan dini grupların hangi şartlarda uhrevî necata erebilecekleri hususu teşkil etmektedir. Bu bağlamda Ehl-i Kitab’ın Kur’ân’a ve Hz.Muhammed’e (as) iman ve itâat etmelerinin zorunlu olup olmadıkları ve uhrevî necata erip eremeyecekleri meselesi, geçmiş yıllarda iki bilim adamımız arasında reddiye tarzında ele alınmış bir konudur.⁵ Ayrıca Ehl-i Kitab hakkında

¹ Demirci, Kürşat, *Yahudilik ve Dinî Çoğulculuk*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000, s.12 vd.

² 2.Bakara/ 111.

³ 5.Mâide/ 18.

⁴ 4.Nisâ/ 123.

⁵ Ateş, Süleyman, “Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir”, İslâmî Araştırmalar, cilt: 3, sayı: 1, s. 8-24; Koçyiğit, Talât, “Cennet Mü’minlerin Tekelindedir”, İslâmî Araştırmalar, cilt: 3, sayı: 3, s.85-94; Ateş, *Kur’ân-ı Kerim’in Evrensel Mesajına Çağrı*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul 1990, s. 79-139. Bu meseleyi ülkemiz ölçeğinde –tesbitimize göre- ilk defa kamu gündemine getiren Süleyman Ateş olmuştur. Daha sonra Talat Koçyiğit, Ateş’e

müstakil olarak yapılmış çalışmalar da mevcuttur.⁶ Ancak bu konunun, Kur'ân'ın bütünlüğü çerçevesinde yeniden ele alınmasında ve gözden kaçan bazı noktaların yeniden irdelenmesinde yarar mülâhaza ediyoruz. Çünkü reddiye ve karşılıklı münakaşa tarzındaki yazılarda, tıpkı bu meselede olduğu gibi, gözden kaçırılan veya ilave edilmesi icab eden noktalar bulunabilmektedir.

Makâlemiz ana başlıklarıyla şu hususlardan teşekkül etmektedir:

A- Kur'ân'ın kendisini önceki kitaplara karşı nasıl konumlandığını beyan eden ayetler.

B- Kur'ân'ın Ehl-i Kitab'a bakışı ile ilgili ayetler.

C- Kur'ân davetinin evrenselliği ve Ehl-i Kitab'ı da kapsamı ile ilgili ayetler.

D- Kur'ân'da insanların dünyevî ve uhrevî felâhının ifade edildiği; felâh, fevz, necât kavramlarını içeren ayetler.

E- Kendilerine kitap verilen cemaatler hakkında, “onlar için korku yoktur ve onlar üzülmazler” mealindeki ayetlerin tefsiri.

F- Hz. Peygamber'e itaatı emreden ayetler.

G- Ehl-i Kitab ve Ehl-i Fetret ilişkisi:

A- Kur'ân'ın Daha Önce İnen Vahiyler Karşısında Kendisini Nasıl Konumlandığı:

1-Tasdik edici olması:

Tasdîk, sıdk kökünden gelmektedir. Sıdk, söylenilen sözün vicdan ve kendisinden haber verilen ile olan uyumu ve mutâbakatıdır. Bu uyumda bir eksiklik görülürse, tam bir doğruluktan söz edilemez. İçerisinde tahkîk ve araştırmanın bulunduğu her konu hakkında tasdîk fiili kullanılır. Meselâ, “onun davranışı ve yazısı beni tasdik etti” sözünde olduğu gibi.⁷ Kur'ân kendisinin tasdik edici olduğunu şu ve benzeri ayetlerle ifade eder:

cevâbî nitelikte bir yazı yazmıştır. Buna mukâbil Ateş bu konudaki ısrarını tefsirinin dışında “Kur'ân-ı Kerîm'in Evrensel Mesajına Çağrı” gibi müstakil eserleriyle de sürdürmüştür.

⁶ Bkz. ; Ulutürk, Veli, Kur'ân'da Ehl-i Kitab, İnsan Yay., İstanbul, 1996; Kara, Necati, Kur'ân'a Göre Musa, Firavun ve Yahudiler, Şehâ neşriyat, Ankara, 1989; Kesler, Fatih, Kur'ân'da Yahudiler ve Hristiyanlar, TDV Yay., Ankara, 1993.

⁷ Râğîb el-İsfahânî, el-Müfredât fî Ğarîbî'l- Kur'ân, Kahraman neşr., İstanbul 1986, s. 410, S-D-K mad.

“Bu Kur’ân, Allah’tan başkası tarafından (gönderilmiş) ve uydurulmuş bir şey değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o Kitab’ı açıklayandır. Onda şüphe yoktur, o âlemlerin Rabbindendir.”⁸

“Bu (Kur’ân), Ümmü’l- Kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır.”⁹

“O ki sana Kitab’ı hak ve önceki kitapları tasdik edici olarak tedricen indirmiş; daha önce de, insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil’i ve Furkan’ı indirmiştir.”¹⁰

M.Abdullah Dıraz Kur’an’ın tasdik edici özelliğini şöyle izah eder:

“İnsan fıtrî bir mantıkla ilahi bir gerçeğin başka bir ilahi gerçekle tenakuza düşebileceğini pek kabul etmez. Bize dün değişmez bir gerçek olarak takdim edilen şeyin, ertesi gün modasının geçtiği, artık işe yaramaz ve hatta zıddıyla değiştirilmesi gerektiği, söylenecek olursa; bu durum kafamızı karıştırmayıp, aksine, bu iki şeyden birisinin yanlış olduğu düşüncesine bizi sevk etmez mi? Her ne kadar görünüşte de olsa, şu veya bu fikir üzerinde salâhiyetli kişilerin ittifak etmeleri umum için, onun doğruluğunun bir işaretidir. Bu bakımdan denebilir ki, bir doktrin, onu destekleyen ve böylece kendisine olan itimadı pekiştiren ne kadar çok otoriteyi etrafına toplarsa, ruhlara olan tesiri de o nisbette fazla olur. Üstatların çekişmesi ise, bizi şaşırtır, kargaşaya sürükler; ve biz iç huzurumuz için zaruri olan dengeyi sadece onların ittifaklarında buluruz. Gerçekten, başkalarının da aynen bizim gibi düşündüklerini, insanlığın büyük dehalarının aynı görüşte birleştiklerini, Allah’ın Peygamberinin birbirlerini teyid edip, birbirlerine destek olduklarını görmek ne kadar huzur verici bir şeydir!. Hz.Musa kendisini daima Hz.İbrahim’e, Hz.İshak’a ve Hz. Yakub’a nisbet etmiyor muydu? Hz.İsa da eski Peygamberleri tasdik için gönderilmemiş miydi?

İşte Kur’an-ı Kerim bu fikir üzerinde daha kuvvetli ve ısrarlı bir şekilde durmuştur. O, bütün peygamberlerin sadece Allah’ın himayesinde tek ve bölünmez bir cemaat teşkil ettiklerini değil, aynı zamanda bu birliğin başlangıçta bütün insanların birliği olduğunu, ancak sonrakilerin ya ilahi emirlerin bir kısmını unutmaları veya bu emirleri kusurlu bir şekilde takdim

⁸ 10. Yunus/ 37.

⁹ 6.En’am/ 92.

¹⁰ 3.Âl-i İmrân/ 3.

etmeleri, yahut da hırs ve menfaatleri peşinde koşmaları yüzünden ihtilafa düşüp bölündüklerini kesin bir şekilde belirtmiştir.

Kendi içinde her yönüyle tutarlı olan Kur'an-ı Kerim, İslam'ı hiçbir zaman Yahudi ve Hristiyanlık'la çekişen ve sadece kendisinin hak olduğunu kabul ettirmek isteyen bir din olarak tavsif etmemiştir. Müslüman olmak demek, aynı zamanda Hz.Musa'ya, Hz.İsa'ya ve insanlığın yaratılışından bu yana gelmiş geçmiş bütün peygamberlere ve tebliğ ettikleri şeriatlere, aralarında herhangi bir ayırım yapmaksızın iman etmek demektir. Daha doğrusu, Allah'a teslim olmak ve peygamberlerin birbiri ardından tebliğ ettikleri ilahi iradeye tâbi olmaktır. O halde gelin, tefrika ve çekişmelere son verelim. Çünkü falan adamın tebliğ ettiği doktrinin şayet benimkisiyle aynı olduğu doğruysa, bu adamın ağzından çıkmış olduğu gerekçesiyle benim onu reddetmem için bencil, kıskanç ve kendini beğenmiş olmam dışında hiçbir makul sebep mevcut değildir.¹¹

2- Müheymin olması:

Aynı zamanda Allah'ın güzel isimlerinden olan el-Müheymin, Kur'an'ın sıfatı olarak, diğer kitaplar üzerinde güvenli bir koruyucu ve otorite anlamına gelir. Koruyucunun, tarih boyunca süregelen doğru ve güzel şeyleri teyid etmekle yetinmeyip, bunun ötesinde, onlara haksız olarak ilave edilen yabancı unsurlardan himaye edip koruması ve onlarda gizli saklı kalabilen gerçeklerden ihtiyaç hasıl olanlarını beyan etmesi, önceki Kitaplar üzerinde koruyucu olması meselesiyle ilgilidir.¹² Müheymin sıfatını “güvenilir, emin” şeklinde tarif eden alimler de olmuştur.¹³ Bunun nedeni ise kelimenin aslında أَمِن fiilinden türetilmiş bulunmasıdır. İsm-i faili مؤمن gelir. İki hemzenin yan yana gelmesi uygun olamayacağından ikinci hemze “yâ” harfine çevrilir ve “Müheymin” olarak karşımıza çıkar.¹⁴ Bazı dilciler ise bunun هَيَم fiilinden türetildiğini ifade etmişlerdir.¹⁵

Şu ayette Kur'an “müheymin” olarak tavsif edilmiştir:

و انزلنا اليك الكتاب بالحق مصدقا لما بين يديه من الكتاب و مهيمنا عليه.

¹¹ Dıraz, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, çev: Sâlih Akdemir, Mim Yay., Ankara 1983, s.74- 75.

¹² Çelik, Muhammed, *Kur'an Kur'an'ı Tanımlıyor*, Şule yay., İstanbul, 1998, s. 136.

¹³ Şihâbüddîn, Ahmed ibn Muhammed ibn Hâim el-Mısırî, *et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbî'l-Kur'an*, Tah: Fethi Enver, Dâru's- Sahabe, Kahire, 1992, I/ 184.

¹⁴ Bkz. İbn Manzûr, Muhammed ibn Mükrim *Lisânu'l- Arab*, 1. basım, Beyrut, Ts., XIII/ 436, HEYMENE mad.

¹⁵ Bkz. Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser neşr., İstanbul, 1979, III/ 1697.

“Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab’ı (Kur’ân’ı) gönderdik.”¹⁶

Ez-Zerkeşî, Kur’ân’ın “müheymin” diye tavsif edilmesini, onun kendisinden önceki kitapların Allah katından olduğuna şahitlik etmesine bağlar.¹⁷ Kur’ân’ın “müheymin” sıfatı, önceki kitaplardaki hakikatlere şahitlik etmesinin yanısıra, tahrif edilen hakikatleri tashîh ettiği ve tahrifatı ortadan kaldırdığını da ifade eder.¹⁸ Aynı zamanda Kur’ân’ın “müheymin” oluşu, değişiklikten korunmuş olan diğer kitaplar üzerinde bir gözetici (rakib) olması anlamına gelir. Çünkü, onlardaki bilgilerin sıhhatine ve sağlamlığına tanıklık eder. O şeriatlerin asıllarını ve kıyamete kadar devam edecek olan furûunu kabul edip, meşrûiyyet süresi dolmuş ve neshedilmiş ahkâmını da beyan eder.¹⁹

Kısaca ifade etmek gerekirse, Kur’ân’ın kendisinden önceki kitaplar karşısındaki “müheymin” vasfı ve konumu, onlardaki tahrife uğramamış gerçekleri tasdik edici, tahrif edilmiş olanlarını tashîh edici ve uygulama süresi dolmuş olan hükümlerini ise neshedici olmasını ifade etmektedir.²⁰

Kur’ân’ın “tasdik edici” ve “müheymin” olması konumunu bütün olarak düşünüp ehl-i kitap açısından şöyle bir teşbihle izah etmemiz de mümkündür: Önceki kitaplara mensup olup da kendilerine Kur’an çarpıtılmamış olarak ve kâmil manada tebliğ edilen din mensupları (Yahudi, Hristiyan, Sâbiî, Mecûsi, Budist vb.), dünya ve âhirette kesin kurtuluşa erebilmek için inançlarını son elçi olan Hz.Muhammed’e (as) tasdik ettirmeleri gerekir. Tabiri caiz ise, bu insanların, iman pasaportunu Hz.Muhammed’e (as) vize ettirmesi zorunluluğu vardır. Aksi halde imanlarını riske atmış olacaktırlar. Ancak kendilerine İslam daveti ulaşmamış bulunan veya çarpıtılmış olarak ulaşıp da İslamiyet ile şereflenemeden ölen kimseler ise “fetret ehli”²¹ kapsamında değerlendirilmişlerdir.

¹⁶ 5.Mâide/ 48.

¹⁷ Zerkeşî, Ebû Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmî'l- Kur’ân*, Tah: M. Ebu'l- Fadl İbrahim, Dâru'l- Marife, Beyrut, 1391, I/ 280.

¹⁸ Seâlibî, Abdurrahmân ibn Muhammed ibn Mahlûf, *el-Cevâhiru'l- Hisân fî Tefsîri'l- Kur’ân*, Müessesetü'l- A'lâ li'l- Matbûât, Beyrut, Ts., I/ 466.

¹⁹ Ebussuûd, Muhammed ibn Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l- Akli's- Selîm ilâ Mezâye'l- Kur’âni'l- Kerîm*, Dâru'l- İhyâi'l- Tûrâsi'l- Arabî, Beyrut, Ts., III/ 45.

²⁰ Bkz. Elmalî’lı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, III/ 1696.

²¹ “Fetret ehli” konusu makalenin sonunda ayrı bir başlık altında zikredilecektir.

B- Kur'ân'ın Ehl-i Kitab'a Bakışı İle İlgili Âyetler:

Ehl-i Kitab tamlaması “ilâhi kitaba inananlar” anlamına gelir. Buna göre müslümanlara da Ehl-i Kitab denilebilir. Ancak Kur'ân dışındaki ilâhi kitaplarda yer almayan bu terkip, terim olarak müslümanlar dışındaki kitap sahibi din mensupları için kullanılır.²² Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Kitab ile alakalı olarak yer alan ayetlere bakıldığında, onların iyi davranışlarının övüldüğüne, fenalıklarının ise eleştirildiğine şahit olunur. Önce onlardan iyi insanların övüldüğü ayetleri, daha sonra da kötü olanların kötülüklerinin zemmedildiği ayetleri zikrederim:

1- Ehl-i Kitab Hakkında Olumlu Muhtevaya Sahip Olan Âyetler:

a- “Hepsi bir değildir. Ehl-i Kitab içinde istikamet sahibi bir topluluk vardır ki, gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okurlar. Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten menederler, hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar iyi insanlardandır. Onların yaptıkları hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah takva sahiplerini çok iyi bilir.”²³

Bu ayetin iniş sebebi ile alakalı bazı rivayetlerde, bahsi geçen Ehl-i Kitab'ın Abdullah ibn Selâm gibi Hz.Peygamber'e iman eden bazı Musevîler olduğu, bazılarında ise, İslâm'a giren bazı Necran'lı Hristiyanların kastedildiği söylenmiştir.²⁴ İbn Kesîr, ayette sözü edilen kimseler hakkında iki görüş aktarır. Süddî'den gelen bir görüşe göre, ayetin anlamı, “Kitap ehli ile Muhammed ümmeti bir değildir” şeklindedir. Delili ise İbn Mes'ud'dan gelen şu rivayettir: “Bir gün Allah Rasûlü, yatsı namazını geciktirdi. Mescide geldiğinde insanların namaz kılmak üzere beklediklerini görünce şöyle buyurdu: Şu saatte sizin dışınızda şu dinlere mensup olanlardan hiç kimse Allah'ı zikretmiyor.” İşte ayet bunun üzerine nâzil oldu. İbn Abbas'tan gelen ikinci görüş ise şöyledir: Bu ayet, Hz.Peygamber'e inanan Abdullah ibn Selâm, Esed ibn Ubeyd, Sa'lebe ibn Şu'be gibi Ehli Kitab alimleri hakkında

²² Kaya, Remzi, *Ehl-i Kitab mad.*, DİA, İstanbul, 1994, X/ 516.

²³ 3.Âl-İmran, 113-115.

²⁴ Şihâbüddîn, Ebu'l- Fadl, *El-'Ucâb fî Beyâni'l- Esbâb*, Dâru İbnî'l- Cevzî, Demmâm, 1997, II/ 736; Bir rivayete göre bu insanlar, Necran'lılardan kırk, Habeş'lilerden otuz iki ve Rumlardan sekiz kişi olup, daha önce İsevî iken Müslümanlığa girmişlerdir. Bkz. Beğavî, *Meâlimü't- Tenzîl*, Tah: Hâlid el-Ak ve Mervân Sûvâr, 2. basım, Dâru'l- marife, Beyrut, 1987, I/ 343.

nazil olmuştur. Buna göre maksat şudur: Daha önce yerilen Ehl-i Kitap ile bu müslüman olan Ehl-i Kitap eşit değildir.²⁵

Kanaatimizce ikinci görüş daha güçlü olmalıdır. Çünkü ayetin önceki ayetlerle irtibatına bakıldığında, önceki ayetlerde Yahudilerin zemmedildiği görülmektedir. Bu ayette ise onların hepsinin bir tutulamayacağı ve aralarında sâlih insanların da olduğu vurgulanmaktadır.

Âyete üslub açısından da baktığımızda ilgimizi çeken noktalar görürüz: Ayette İslâm'a girmiş bulunan şahsiyetlerden bahsedildiği halde, bu şahıslar için Ehl-i Kitap tabiri kullanılmasının, hem İslam'a girmemiş bulunan Ehl-i Kitap bilginlerine ve onların peşinden gidenlere, hem de müslümanlara önemli mesajlar verdiğini düşünüyoruz. İslâm'a girmemiş olan ve arapları ümmî diyerek kâle almayanlara²⁶ verdiği mesaj şu olmalıdır: Allah'a ve âhiret gününe iman eden, iyiliği emredip, kötülükten sakındıran ve hayırlarda birbirleriyle yarışan insanlar hakiki Ehl-i Kitaptır. Siz de onlar gibi olmalısınız. Müslümanlara verdiği mesaj ise, Ehl-i Kitap ile olan ilişkilerinde sahip olmaları gereken ölçüleri vermesi noktasındadır. Yani bu sayılan vasıflara sahip olanlar gerçek Ehl-i Kitap ve gerçek Kitab'ın ehlidirler. Çünkü onlar secde de oldukları halde gece gündüz Kur'ân ayetlerini okurlar, Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emreder, fenalıklardan menederler.

Ayetle ilgili bir diğer önemli nokta ise, "Allah'a ve âhiret gününe iman ederler" denilip, Hz.Peygamber'e imanın açıkça zikredilmemesidir. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Ehl-i Kitap Hz.Peygamber'e inanmasa da müslüman sayılırlar mı? Çünkü ayette sadece Allah'a ve âhirete imandan söz edilmektedir. Kanaatimizce bu ayette her ne kadar Hz.Peygamber'e iman sarîh olarak zikredilmemişse de, ayetin baş tarafındaki "gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okurlar" cümlesi oldukça şumullüdür. Nitekim Beydâvî, bu ayette kastedilenin, onların geceleri kıldıkları teheccüd namazlarında okudukları Kur'ân olduğunu kaydetmiştir.²⁷ Bu itibarla bir insan Kur'ân ayetlerini namazda okuyorsa, o ayetlerin kendisine vahyedildiği peygamberi göz ardı etmesi ve ona iman etmemesi zaten düşünülemez. Diğer

²⁵ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl ibn Ömer, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- 'Azîm*, Dâru'l- fikr, Beyrut, 1401, I/ 398. Krş. Ebussûd, *İrşâdü'l- Akli's- Selîm*, Dâru lhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, Beyrut, Ts., II/ 73.

²⁶ 3.Âl-i İmrân/ 75.

²⁷ Beydâvî, Nâsiruddîn Ahmed ibn Umer, *Envâru't- Tenzîl Esrâru't- Te'vîl*, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1996, II/ 80. Krş. İbn Kesîr, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm*, I/ 398.

tarafından Kur'ân'ın başka ayetlerinde iman esaslarıyla ilgili detaylı bilgi veren ayetler mevcuttur. Bunlardan biri şu ayettir: “(Ey Peygamber!) De ki: Allah’a, bize indirilene (Kur’ân), İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve oğullarına indirilenlere, Musa’ya, İsa’ya ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Biz ona teslim olanlarız.”²⁸

b- “Ehl-i Kitab’tan öyleleri var ki, Allah’a, hem size indirilene, hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah’a boyun eğerek iman ederler. Allah’ın ayetlerini az bir fiyata satmazlar. İşte onlar için Rableri katında ecirleri vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görür.”²⁹

Ayetin sebab-i nüzulü hakkında nakledilen rivayetlerle, bir evvelki ayetle ilgili sebab-i nüzul rivayetleri hemen hemen aynıdır. Bu ayet için de “Abdullah ibn Selâm hakkında inmiştir” denilmiştir. Kezâ bu âyetin de Necran’lı Hristiyanlardan olup da müslümanlığa giren kırk kişi ve Habeşistanlı otuz iki kişi ve Rumlardan sekiz kişi hakkında indiği rivayet edilmiştir.³⁰ Bir rivayete göre ise bu ayet vefat eden Habeş Necâşisi (Ashame) hakkında inmiştir. Hz Peygamber onun vefatını duyunca, “Sizin kardeşiniz (Ashame) vefat etmiştir, onun için namaz kılın.” dedi. Dediler ki: Müslüman olmayan birinin namazını mı kılacağız? Bunun üzerine bu ayet nâzil oldu. Katâde der ki: Bu kez de şöyle dediler: O (Necâşi) kibleye doğru namaz kılmazdı ki! Bunun akabinde ise **وَاللّٰهُ الْمَشْرِقُ فَلْيُمْنُوا تَوَلَّوْا فَمَّ وَجْهَ اللّٰهِ** ayeti³¹ nazil oldu.³² İbn Kesîr’in tefsirinde şu açıklama da vardır: Hz Peygamber vefat eden Ashame³³ üzerine cenaze namazı kıldırır gibi dört tekbir alarak namaz kıldı. Bazı münafıklar dediler ki: Habeşistan’da ölen bir münkir (علج) için namaz kıldırıyor! Bunun üzerine Allah yukarıdaki ayeti vahyetti.³⁴ Ebussuûd tefsirindeki açıklamalara göre ise, “Rasulullah’a Necâşi’nin medfun bulunduğu yer gösterildi, onun için namaz kıldırıldı ve Allah’tan mağfiret diledi.”³⁵

²⁸ 3.Âl-i İmrân/ 84. Ayrıca bkz. 2.Bakara/ 136, 285.

²⁹ 3.Âl-i İmrân/ 199.

³⁰ Bkz. Beydâvî, *Envâru’t- Tenzîl*, II/ 136.

³¹ 2.Bakara/ 115: Doğru da batı da Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü (vech) oradadır.”

³² İbn Kesîr, I/ 160.

³³ Habeş dilindeki Ashame’nin Arapça karşılığının Atıyye olduğu söylenmiştir. Bkz. Seâlibî, *el-Cevâhiru’l- Hisân*, I/ 344.

³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l- Kur’âni’l- Azîm*, I/ 444.

³⁵ Ebussuûd, *İrşâdü’l- Akli’s- Selîm*, II/ 136.

Kısaca bu ayette anlatılan ehli kitap, müslümanlığa girmiş ve Hz.Muhammed'e (as) iman etmiş olan kimselerdir. Zira elimizde o kimselerin Hz.Peygamber'e iman edip de, kendi önceki dinlerini yaşamaya devam ettiklerine dair bir delil bulunmamaktadır.

c- "İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak yahudiler ile şirk koşanları bulacaksınız. Onlar içinde iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da "Biz Hristiyanlarız" diyenleri bulacaksınız. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar."³⁶

Ayette geçen "kissâsîn" kelimesi Hristiyanların önde gelen âlimleri anlamına gelmektedir. Kitapları ve anlamlarını sürekli olarak araştırdıkları için onlara bu sıfat verilmiştir.³⁷

Bu ayetin söz konusu ettiği kimselerin Habeşistan'dan, Necâşi tarafından İslam'ı öğrenmek ve Kur'ân'ı dinlemek üzere gönderilen otuz veya yetmiş kişilik bir heyet olduğu kaydedilmektedir.³⁸ Bunun akabinde gelen ayetler de söz konusu heyetin Kur'ân'ı dinlerken ağladıklarını ve müslüman olduklarını şöyle ifade eder: "Rasûle indirileni duydukları zaman, tanış çıktıkları gerçekten dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz! İman ettik, bizi Hakk'a şahit olanlarla birlikte yaz. Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umup dururken niçin Allah'a ve bize gelen gerçeğe iman etmeyelim? Söyledikleri bu sözden dolayı Allah onlara, zemininden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İyi hareket edenlerin mükâfatı budur."³⁹

d- "De ki: Siz ona ister inanın, ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere o (Kur'ân) okununca, derhal yüzüstü secdeye kapanırlar. Ve derlerdi ki: Rabbimizi tesbih ederiz. Rabbimizin va'di mutlaka yerine getirilir. Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar. Kur'ân okumak onların saygısını artırır."⁴⁰

Bu ayette ise hitap Mekke müşriklerinedir ve onları tehdit ihtiva etmektedir. Kur'ân'ın nüzulünden önceki Ehl-i Kitap müminlerin durumunu

³⁶ 5.Mâide/ 82

³⁷ Şihâbuddîn, Ahmed ibn Hâim, *et-Tibyân fi Tefsiri Ğarîbî'l- Kur'ân*, Tah: Fethi Enver, Dâru's- Sahâbe, Kahire, 1992, I/ 185.

³⁸ Suyûtî, Abdurrahman ibn Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l- Mensûr*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993, III/ 130.

³⁹ 5.Mâide/ 83-85.

⁴⁰ 17.İsrâ/ 107- 109.

vasfetmektedir.⁴¹ Âlûsî, burada kastedilen Ehl-i Kitab'ı iki şekilde izah eder: Birincisi, bunlar, Kur'ân inmeye başlamadan evvel, daha önceki kitapları okumuş olan, vahyin hakikatine vâkıf, hak ve bâtılı ayırt edebilen âlimlerdir. İkincisi ise, Hz.Peygamber'den, ona indirilen ayetlerden ve onun vasıflarından haberdar olan kimselerdir.⁴² Birinci izah tarzını kabul edersek, Kur'ân'ın önceki kitaplara mensup insanları târîhî olarak ve ibret almaları için muhataplarına anlattığı anlaşılır. İkincisini esas aldığımız takdirde de, henüz Mekke'de inen bu ayetlerin gelecekle ilgili olarak Hz Peygamber'i ve ashabını teselli edici ve müjdeleyici gaybî bir haber olarak da telakki edilebilir.

e- “Kur'ân'dan önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona da iman ederler. Onlara Kur'ân okunduğu zaman “ona iman ettik; çünkü o Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de müslüman idik” derler. İşte onlara sabretmelerinden ötürü, mükafatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek) istemeyiz, derler.”⁴³

İbn Kesîr bu ayetin tefsiri sadedinde Ebû Mûsa'dan gelen şu hadis rivayetini zikreder: Rasulullah şöyle buyurdu: Üç kısım insana iki kat mükâfat verilecektir: Birisi, Ehl-i Kitab'tan olup kendi peygamberine ve bana iman eden kişidir. İkincisi, Allah'ın haklarını ve efendilerinin haklarını yerine getiren köledir. Üçüncüsü ise câriyesini güzelce eğiten, sonra onu hürriyetine kavuşturup onunla evlenen kişidir.”⁴⁴

İbn Ebî Hâtim'den gelen bir rivayette ise ayette kastedilenlerin Hz.Peygamber'in risaletinden evvelki fetret devrinde İslam üzere yaşayan ve sabreden, daha sonra da Hz.Peygamber'i idrak edip ona iman eden kimseler olduğu kaydedilmektedir.⁴⁵

Yine İbn Ebî Hâtim'in Mukâtil ibn Hayyân'dan naklettiği rivayete göre, Ehl-i Kitab müslümanlarına iki defa mükafat verileceğini bildiren

⁴¹ Suyûtî, Abdurrahman ibn ebî Bekr- Mahallî, Muhammed ibn Ahmed, *Tefsîru'l- Celâleyn*, I.basım, Dâru'l- Hadîs, Kahire, Ts., s. 377.

⁴² Âlûsî, Ebu'l-Fadl Mahmûd, *Rûhu'l- Meânî fî tefsîri'l- Kur'ani'l- Azîm ve's- Seb'i-l- Mesânî*, Dâru ihyâi't- tûrâsî'l- Arabî, Beyrut, Ts., XV/ 189.

⁴³ 28.Kasas/ 52-54.

⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm*, I/ 44.

⁴⁵ Suyûtî, *ed-Dürrü'l- Mensûr*, VI/ 427

mezkûr ayet nâzil olduğunda, Ehl-i Kitab müminleri Hz.Peygamber'in ashâbına karşı gurura kapıldılar ve, "Bizim için iki, sizin için ise bir mükâfat vardır" dediler. Bu durum ashâbın ağırlığına gitti. Bunun üzerine 57.Hadîd/ 28. ayet⁴⁶ nazil oldu.⁴⁷

Buraya kadar zikredilen ayetler üzerinde yapılan açıklamalardan anlıyoruz ki, daha önce Ehl-i Kitab olup da Hz Peygamber'e ve O'na vahyedilen Kur'ân ayetlerine iman eden kimseler, bu davranışlarından dolayı övülmüşlerdir. Onlar hakkındaki bu ifadeler aynı zamanda henüz Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'i tanımamış ve kabullenememiş olan Ehl-i Kitab için de, bir teşvik olarak düşünülebilir.

2- Ehl-i Kitab Hakkında Olumsuz Muhtevaya Sahip Olan Âyetler:

Ehl-i Kitab'ın bir kısmı Kur'ân'a ve kendi kitaplarına karşı saygılı ve Allah'a itaatkar olarak tavsif edilirken, birçoğu ise ilâhî vahye karşı çirkin tutumlarından dolayı tenkid edilmişlerdir. Vahye karşı olumsuz olanlar, onu tanıyan, bilen bir toplum içerisinde oldukları halde, belirgin bir içtensizlik, samimiyetsizlik sergilemektedirler. Bu samimiyetsizlik çeşitli şekillerde tezahür etmektedir. Onlar Kur'ân'a göre, temel ahlâkî kurallardan bile yoksun bir topluluk haline gelmiştir.⁴⁸ Şimdi onların ortaya koydukları davranışları tenkid eden ayetleri zikredelim:

a- Yalan söylemeleri, kötülük ve düşmanlıkta yarışmaları ve haksız kazanç elde etmeleri:

"Yanınıza inkârla girip yine inkârla çıktıkları halde size geldikleri zaman, "inandık" derler. Allah gizlediklerini daha iyi bilmektedir. Onlardan birçoğunun günah, düşmanlık ve haram yemede yarıştıklarını görürsün. Yaptıkları ne kadar kötüdür! Din adamları ve âlimleri onları günah olan sözleri söylemekten ve haram yemekten menetselerdi ya! İşledikleri fiiller ne kötüdür!" Yalan söylemekte, kötülük ve düşmanlıkta yarışmaktalar, haksız kazanç elde etmektedirler."⁴⁹

⁴⁶ "Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve Peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lutfetsin, sizi bağışlasın. Allah Ğafûr ve Rahîmdir."

⁴⁷ Âlûsî, *Rûhu'l- Meânî*, XXVII/ 194; krş. Suyûtî, *Lübâbü'n- Nükûl*, Dâru ihyâi'l- ulûm, Beyrut, Ts, s. 205.

⁴⁸ Paçacı, Mehmet, *Kur'ân-ı Kerîm Işığında Vahiy Geleneğine –Kitab-ı Kukaddes Bağlamında- Bir Bakış*, İslâmî Araştırmalar, cilt: 5, sayı:3, ss. 175-193.

⁴⁹ 5.Mâide/ 61-63.

b- Dünyaya bağlılıkta en ileri seviyede oluşları:

“Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya karşı insanların en düşkünü olarak bulursun. Putperestlerden her biri de arzu eder ki, bin sene yaşasın. Oysa yaşatılması hiç kimseyi azaptan uzaklaştırmaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.”⁵⁰

c- Müminlerin iyi durumda olmasını istememeleri:

“(Ey müminler!) Ehl-i Kitap'tan kâfirler ve putperestler de Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler. Halbuki Allah rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lütf sahibidir.”⁵¹

d- Kıskançlıkları sebebiyle onları bile bile doğru yoldan ayırmak isterler:

“Ehl-i Kitap'tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.”⁵²

e- Müslümanların inandığı Kur'ân'ı ve dini hafife almaları:

“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Allah'tan korkun; eğer müminler iseniz.”⁵³

f- Allah'ın sözünü işittikten sonra değiştirmeleri:

“Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa ki, onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi.”⁵⁴

g- Vahyin bir kısmına inanıp diğer kısmını reddetmeleri:

“Bu mîsâkı kabul eden sizler, (verdiğiniz sözün tersine) birbirinizi öldürüyor, aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyor, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz. Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde (hem çıkarıyor hem de) size esirler olarak geldiklerinde fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp, bir

⁵⁰ 2.Bakara/ 96.

⁵¹ 2.Bakara/ 105.

⁵² 2.Bakara/ 109.

⁵³ 5.Mâide/ 57.

⁵⁴ 2.Bakara/ 75.

kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvaylık; kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir.”⁵⁵

h- Kitap'taki gerçeği gizlemeleri:

“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o Kitap'taki Peygamberi) öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen onlardan bir gurup bile bile gerçeği gizler.”⁵⁶

“Ey Ehl-i Kitab! Neden doğruyu eğriye karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz.”⁵⁷

i- Allah'ın kitabını ciddiye almamaları ve menfaat karşılığı satmaları:

“Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştirdiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!”⁵⁸

j- Kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamış ve öldürmüş olmaları:

“Andolsun biz Musa'ya Kitab'ı verdik. Ondan sonra ardı ardına peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da mucizeler verdik. Ve onu, Rûhu'l- Kudûs (Cebrail) ile destekledik. (Ne var ki) gönlünüzün arzulamadığı şeyleri söyleyen bir elçi geldikçe, ona karşı büyüklük tasladınız. Size gelen peygamberlerden bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz.”⁵⁹

k- Allah'ın meleklerine düşmanlıkta bulunmuş olmaları:

“De ki: Cebrail'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki, Allah'ın izniyle Kur'ân'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdeci olarak indirmiştir.”⁶⁰

l- Allah ile yaptıkları antlaşmayı bozmuş olmaları:

⁵⁵ 2.Bakara/ 85.

⁵⁶ 2.Bakara/ 146.

⁵⁷ 3.Âl-i İmrân/ 71.

⁵⁸ 3.Âl-i İmrân/ 187.

⁵⁹ 2.Bakara/ 87.

⁶⁰ 2.Bakara/ 97.

“Sözlerinden dönmeleri, Allah’ın ayetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve “Kalplerimiz kılıflanmıştır” demeleri sebebiyle onları lanetledik. Tam aksine küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur; pek azı müstesna artık iman etmezler.”⁶¹

m- Kurtuluşun yalnız kendilerine mahsus olduğu vehmine kapılmış olmaları:

“(Ehl-i Kitap:) Yahudiler yahut Hristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler. Bu onların kuruntusudur. Sen de onlara: Eğer doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de.”⁶²

“Hepsi de (Tevrat ve İncil’i) okumakta oldukları halde Yahudiler: Hristiyanlar doğru yolda değillerdir, dediler. Hristiyanlar da: Yahudiler doğru yolda değillerdir, dediler. Kitabı bilmeyenler de birbirleri hakkında tıpkı onlara söylediklerini söylediler. Allah, ihtilafa düştükleri hususlarda kıyamet günü onlar hakkında hükmünü verecektir.”⁶³

“İsrailoğulları : Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır, dediler. De ki (onlara): Siz Allah katından bir söz mü aldınız –ki Allah sözünden caymaz-, yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”⁶⁴

Yukarıda sayılan tüm olumsuz tutum ve tavırlarına rağmen Ehl-i Kitap, bir kurtulmuşluk duygusunu içten içe taşımaktadırlar. Onlara göre, kendileri de dahil, Ehl-i Kitap içerisindeki bütün insanlar yalnızca bu cemaat içinde bulunmaları sebebiyle kurtuluşa ermiş insanlardır. Yoksa Kitab’a karşı, onun getirdiği ilkelere karşı olumsuz tavırlarda bulunmak, o kadar önemli değildir. Bu yaklaşımla Kitaplı cemaatler vahiy geleneğindeki birliği kaybetmiş, kendilerinin oluşturdukları tek tek kültür geleneklerinin içine kapanmışlardır. Bunun da kurtuluş için yeterli olduğuna inanmışlardır.⁶⁵

⁶¹ 4.Nisâ/ 155.

⁶² 2.Bakara/ 111.

⁶³ 2.Bakara/ 113.

⁶⁴ 2.Bakara/ 80. Benzer ayetler için bkz. 2.Bakara/ 120, 135, 140, 145; 3.Âl-i İmrân/ 65, 67.

⁶⁵ Paçacı, *Kur’ân-ı Kerîm Işığında Vahiy Geleneğine –Kitab-ı Kukaddes Bağlamında- Bir Bakış*, s. 178.

C- Kur'ân Davetinin Evrenselliği (Bütün İnsanlara Şumûlü) ile İlgili Ayetler:

وما أرسلناك الا كافة للناس بشيرا ونذيرا ولكن أكثر الناس لا يعلمون 1-

“Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.”⁶⁶ Ayetteki كافة للناس ifadesini müfessirler mükellef olan bütün yaratıklara (insanlara ve cinlere) diye tefsir etmişlerdir.⁶⁷

2- “De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim. O'ndan başka ilah yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah'a ve ümmî Peygamber olan Resûlüne –ki o, Allah'a ve O'nun sözlerine inanır- iman edin ve O'na uyun ki doğru yolu bulasınız.”⁶⁸

Merhum Hamdi Yazır bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: “Ey insan namı altında toplanmış olan cemaat-ı beşer! Muhakkak ben size, sizin hepinize Allah'ın Rasûlü'yüm. Yani diğer peygamberler gibi kendi kavmine has bir risalet ve şeriatle değil, risâlet-i âmme ile hepinize, bütün sekaleyne (ins ve cinne) mürselim, tebliğ edeceğim ahkâm-ı hak ancak bir kavmi mahsusun felâh ve saadetine değil, hepinizin ve dolayısıyla bütün mahlukatın salâh ve nef'ine şâmilidir.”⁶⁹

تبارك الذى نزل الفرقان على عبده ليكون للعالمين نذيرا 3-

“Hayır ve bereketi ne muazzamdır O Zâtın ki, bütün âlemleri uyarsın diye o has kuluna doğruyu eğriden ayıran Furkân'ı indirdi.”⁷⁰ Ayette geçen العالمين kelimesi ise tüm insanlar ve cinler diye açıklanmıştır.⁷¹ İbn Kesir ayeti şöyle tefsir etmektedir: “Bu ayet Hz Peygamber'in, arap, acem, ümmî, kitâbî demeden herkesi Allah'a davet etmekle mükellef bulunduğunu ifade etmektedir. Nitekim Ebû Hureyre'den gelen rivayete göre Rasulullah şöyle buyurmuştur: “Nefsim elinde olan Allah'a kasem ederim ki, bu ümmetin

⁶⁶ 34.Sebe'/ 28.

⁶⁷ İbn Kesîr, Tefsîru'l- Kur'ânî'l- Azîm III/ 540; Suyûtî, ed-Dürri'l- Mensûr, V/ 4; Seâlibî, el-Cevâhiru'l- Hisân, III/ 247; Beğavî, Meâlimu't- Tenzîl, III/ 558; Âlûsî, Rûhu'l- Meânî, XXII/ 141.

⁶⁸ 7.A'râf/ 158.

⁶⁹ Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, IV/ 2303.

⁷⁰ 25.Furkân/ 1.

⁷¹ Beğavî, Meâlimü't- Tenzîl, III/ 360; Seâlibî, el-Cevâhiru'l- Hisân, IV/ 455; Ebussuûd, İrşâdü'l- Akli's- Selîm, VI/ 200.

içinden herhangi bir yahudi veya hristiyan benim (peygamberliğimi) iştir de benim gönderildiğim şeylere iman etmeksizin ölürse cehennem halkından olur.”⁷²

وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين -4

“(Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”⁷³

ان هو الا ذكر للعالمين لمن شاء منكم ان يستقيم -5

“O, herkes için, sizden doğru yolda gitmek isteyenler için bir öğüt ve uyarıdır.”⁷⁴

D- İnsanların Uhrevî- Dünyevî Kurtuluş Ve Mutluluğuyla İlgili Âyetler:

Kur'ân'ın bu konudaki ayetleri tartışmaya mahal bırakmayacak kadar açık ve anlaşılırdır. Bu bağlamda felâh, fevz ve necât kavramlarının zikredildiği ayetler üzerinde durulacaktır.

1- Felâh kavramının geçtiği ayetler:

Felâh; zafer ve istenileni elde etmek anlamına gelir ki iki tür felâh vardır: Dünyevî felâh, uhrevî felâh. Dünyadaki felâh, dünya hayatını güzelleştiren mutlulukları elde etmektir ki, bu mutluluklar; yaşamak, zenginlik ve şereftir. Âhiretteki felâh ise dört şeyden ibarettir: Fenâsız olan bekâ, fakirlikten uzak zenginlik, zilltsiz izzet ve cehaletten uzak ilimdir. Bundan dolayı لا عيش الا عيش الآخرة (Ahiret yaşamı dışında gerçek yaşam yoktur) denilmiştir. Allah Teâlâ ise وان الدار الآخرة لهي الحيوان (Âhiret yurdu ise hayatın ta kendisidir.⁷⁵) buyurmuştur.⁷⁶

Şimdi, Kur'ân'da, hem dünyevî hem de uhrevî anlamda kullanılmış bulunan bu kavramın geçtiği ayetlere bakalım:

a- Felâha erenler ve vasıflarıyla ilgili âyetler:

aa- “Muhakkak ki müminler قد أفلح المؤمنون الذين هم في صلاتهم خاشعون ...” felâha erdiler. Onlar namazlarında tam bir saygı ve tevazu içindedirler. Onlar boş şeylerden uzak dururlar. Onlar zekâtı îfâ ederler. Onlar mahrem yerlerini günahlardan korurlar. Yalnız eşleri ve cariyeleri ile ilişki kurarlar. Çünkü

⁷² İbn Kesîr, Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm, I/ 355.

⁷³ 21.Enbiyâ/ 107.

⁷⁴ 81.Tekvîr/ 27, 28.

⁷⁵ 29.Ankebût /64.

⁷⁶ Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, s. 579

bunu yapanlar ayıplanamazlar. Ama bu sınırın ötesine geçmek peşinde olanlar, işte onlardır haddi aşanlar. O müminler üzerlerindeki emanetleri gözetirler. Verdikleri sözleri tam tamına tutarlar. Onlar namazlarını vaktinde eda edip zayi etmekten korurlar. İşte onlardır vâris olanlar. Onlardır ebedî kalacakları Firdevs cennetine vâris olanlar.”⁷⁷

Bu ayetlerden, felaha ermenin şartının mümin olmanın yanı sıra ameli ve ahkâmla ilgili emir ve yasaklara da riâyet edilmesi gerektiğini anlıyoruz.

ab- قد أفلح من تركى وذكر اسم ربه الأعلى - “Kendisini kötülükten arındıran, Rabbinin adını anıp namaz kılan felaha erer.”⁷⁸

ac- Bu ayetler içinde biri vardır ki, konumuzla yani Ehl-i Kitab’ın uhrevî kurtuluşu meselesi ile doğrudan ilgilidir:

“Onlar ki, yanlarındaki Tevrat ve İncillerde vasıfları yazılı o ümmî Peygambere tâbi olurlar. O Peygamber ki, kendilerine meşrû şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar. Kendilerine güzel ve hoş şeyleri mübah, murdar şeyleri ise haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. Ona iman eden, onu destekleyen, ona yardımcı olan ve onunla beraber indirilen nûra tâbi olanlar var ya, işte felâha erenler onlardır.”⁷⁹ Beydâvî, Hz.Peygamber’in onlara helal ve haram kıldığı hususları şöyle açıklar: Onlara daha önce haram kılınan iç yağlarını helal kıldı. Kan, domuz eti, faiz ve rüşvet gibi çirkin şeyleri haram kıldı. Daha önce mükellef kılındıkları, hata işleyen organın kesilmesi, kasdî ve hataen yapılan işlerde kısas uygulaması gibi ağır yükleri ise hafifletti.⁸⁰

Bunların dışında Kur’ân’da, felaha erenleri ve vasıflarını anlatan pek çok ayet mevcuttur. Özet olarak bir paragraf halinde şöyle ifade edebiliriz:

Görünmeyene (gayb) inanan müttakiler, namazlarını dikkatle ifâ edenler, kendilerine ihsan edilen nimetlerden infakta bulunanlar, Kur’ân’a ve Kur’ân’dan önce indirilen kitaplara iman edenler⁸¹, Allah’ın yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınanlar⁸², Allah’ın nimetlerini sürekli hatırlayanlar⁸³,

⁷⁷ 23.Müminûn/ 1-11.

⁷⁸ 87.A’lâ/ 14-15. Ayrıca bkz. 91.Şems/ 9.

⁷⁹ 7.A’râf/ 157.

⁸⁰ Beydâvî, *Envâru’t- Tenzîl*, III/ 64.

⁸¹ 2.Bakara/ 3-5.

⁸² 2.Bakara/ 189, 3.Âl-i İmrân/ 130, 5.Mâide/ 90,

⁸³ 7.A’râf/ 69.

Allah'ı çok ananlar⁸⁴, Allah'a kullukta devamlı olan ve hayır işlerinde bulunanlar⁸⁵, iyiliği emredip kötülükten sakındıranlar⁸⁶, iyilikleri kötülüklerinden ağır gelenler⁸⁷, Allah'tan yana olanlar⁸⁸, nefsinin hırsından ve mala düşkünlüğünden kendisini kurtaranlar⁸⁹, hakkı dinleyip itaat edenler⁹⁰, Allah rızasını gözeterek yakın, yoksul ve yolcuya haklarını verenler.⁹¹

b- Felâha eremeyenler ve onların vasıflarını anlatan âyetler:

Felâha ermek için gerekli sebeplerden ve özelliklerden mahrum olan kimseler,- mefhûm-u muhâlifîyle- felâha ve mutluluğa eremeyenler olarak düşünülebilir. Ancak Kur'ân felâha eremeyecek olanları ve vasıflarını da bir çok ayette beyan etmiştir. Bunları mefhûm olarak kaydedelim: Allah adına yalan uyduranlar⁹² veya O'nun ayetlerini yalan sayan zâlimler⁹³, mücrimler⁹⁴, sihîrbazlar⁹⁵ ve kâfirler.⁹⁶

2- Fevz kelimesinin zikredildiği âyetler:

Fevz kelimesini Râğıb el-İsfahânî şöyle tahlil eder: “Fevz selâmetle hayra kavuşmaktır. Allah Teâlâ, ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ (Bu apaçık başarıdır⁹⁷), فَازْ (Başarıya ulaşılanlar onlardır⁹⁸) أولئك هم الفاتزون (Büyük bir başarıya nâil olmuştur⁹⁹) فوزاً عظيماً (Fevz için de “kurtuluş ve başarı dileği (tefâül) olması maksadıyla ‘mefâze’ denilmiştir. Yani çölü aşınca kurtuluşa ulaşıldığı için bu isim verilmiştir. Zira çöl, ölüm sebebi olduğu gibi kurtuluş ve başarı sebebi de olabilir. Bu nedenle her iki durum için de aynı kelime (mefâze) kullanılmıştır. Bazıları ‘bir adamın öldüğünü ifade için فَوْزَ الرَّجُلِ demişlerdir. Bunu doğru kabul edecek olursak, ölen kişinin dünyanın

⁸⁴ 8.Enfâl/ 45.

⁸⁵ 22.Hac/ 77.

⁸⁶ 3.Âl-i İmrân/ 104.

⁸⁷ 7.Â'râf/ 8, 23.Mü'minûn/ 102.

⁸⁸ 58.Mücâdile/ 22.

⁸⁹ 59.Haşr/ 9, 64.Teğâbûn/ 16.

⁹⁰ 24.Nûr/ 51-52.

⁹¹ 30.Rûm/ 38.

⁹² 10.Yûnus/ 69, 16.Nahl/ 116.

⁹³ 6.En'âm/ 21, 28.Kasas/ 37.

⁹⁴ 10.Yûnus/ 17.

⁹⁵ 10.Yûnus/ 77, 20.Taha/ 69.

⁹⁶ 28.Kasas/ 82.

⁹⁷ 6.En'âm/ 16.

⁹⁸ 33.Ahzâb/ 71.

⁹⁹ 24.Nûr/ 52.

tuzaklarından kurtulmuş olduğunu düşünmemiz mümkündür. Çünkü ölüm bir bakımdan helâk ise de bir yönüyle de kurtuluştur. Bunun için “Hiç kimse yoktur ki ölüm onun hakkında hayırlı olmasın” denilmiştir. Bu, dünyadaki durumlar dikkate alındığında böyledir. Âhirette nâil olunacak nimetler nazara alındığında ise, en büyük kurtuluş ve başarı (el-fevzü’l- kebîr) oradadır.¹⁰⁰ Fevz kelimesi hakkındaki bu bilgilerden sonra kelimenin zikredildiği ayetlere geçebiliriz:

Fevz, genellikle nihâî anlamdaki uhrevî kurtuluş veya muvaffakiyet bağlamında kullanılmıştır. Bu kelimeyle dünyevî başarıya işaret eden ayet sayısı pek azdır.

a- Fevz kelimesiyle uhrevî başarının ifade edildiği ayetler:

aa- “Her canlı ölümü tadacaktır. Siz ey insanlar, çalışmalarınızın ücretini ancak kıyamet günü tam bir şekilde alacaksınız. O vakit, kim ateşten uzaklaştırılıp Cennet’e yerleştirilirse, işte o başarmıştır. Yoksa bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir.”¹⁰¹

ab- “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve hep doğru söz söyleyin ki, Allah da işlerinizi ve hallerinizi düzeltsin, günahlarınızı mağfiret buyursun. Kim Allah ve Rasûlüne itaat ederse pek büyük bir mutluluğa ve başarıya nâil olmuş olur.”¹⁰²

ac- “Kim Allah’a ve Rasûlüne itaat ederse Allah onu, içinden ırmaklar akan cennetlere ebedî kalmak üzere yerleştirir. İşte en büyük başarı da budur.”¹⁰³

ad- “Allah buyurur ki: “Bugün o gündür ki, doğruların doğruluğu kendilerine fayda verir. Onlara içinden ırmaklar akan cennetler var. Orada dâimî kalırlar. Allah onlardan râzı olmuş, onlar da Allah’tan râzı olmuşlardır. İşte en büyük kurtuluş ve saadet budur.”¹⁰⁴

ae- “O gün her kim azaptan uzak tutulursa, muhakkak ki Allah ona merhamet etmiştir. İşte en büyük kurtuluş, en açık başarı budur.”¹⁰⁵

¹⁰⁰ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 582.

¹⁰¹ 3.Âl-i İmrân/ 185.

¹⁰² 33.Ahzâb/ 70-71.

¹⁰³ 4.Nisâ/ 13.

¹⁰⁴ 5.Mâide/ 119.

¹⁰⁵ 6.En’âm/ 16. Benzer ayetler için bkz. 9.Tevbe/ 72, 89, 100, 111; 37.Sâfiât/ 60, 40.Ğâfir/ 9; 44.Duhân/ 57; 45.Câsiye/ 30; 57.Hadîd/ 12; 61.Saf/ 12; 64.Teğâbün/ 9; 85.Bürûc/ 11; 23.Mü’minûn/ 111; 24.Nûr/ 52; 59.Haşr/ 20; 78.Nebe’/ 31.

Şu ayette ise fevz kelimesiyle dünyevî başarı ifade edilmektedir:

“Aranızda öylesi vardır ki, işi ağırdan alır. Başınıza bir felaket gelirse der ki: “Neyse ki, Allah bana lutfetti de onlarla beraber çıkmadım. Ama Allah’tan size nimet ve inayet erişirse –sanki daha önce kendisiyle sizin aranızda hiç tanışıklık yokmuş gibi- “Ah! ne olurdu, der, ben de onlarla beraber olaydım da büyük ganimete (fevzen azîmen) konaydım!”¹⁰⁶ Bu âyetteki ‘fevzen azîmen’ terkiibini müfessirler, ‘ganimetten büyük pay almak’ diye tefsir etmişlerdir. Bu ifadeyi söyleyenlerin de cihadı yavaşlatan ve insanları gevşekliğe sevk eden bir kısım münâfıklar olduğu kaydedilmiştir.¹⁰⁷

3- Necât kelimesinin zikredildiği âyetler:

Kelimenin kökü نجو dir. Bundan türetilen النجاء ‘nün anlamı ise bir şeyden ayrılmak (el-infisâl) dır. Meselâ “falan adam filandan ayrıldı” cümlesinin anlamı, نجا فلان عن فلان şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de ise bu kelime müminlerin ve takvâ ehlinin inkârcılardan kurtarılması anlamında kullanılmıştır. Bazan da kurtarılan müminlerin duâ makamında “bizi kurtar!” anlamında bu fiili dile getirdikleri görülmektedir. Söz konusu ayetlerin bir kaçını kaydedelim:

1- “Azaba dair emrimiz gelince Hûd ve beraberinde olan müminleri tarafımızdan bir rahmet eseri olarak kurtardık (نجينا), onları pek ağır bir azaptan selâmete çıkardık.”¹⁰⁹

2- “İman edip de Allah’a karşı gelmekten sakınanları da kurtardık.”¹¹⁰

3- “Sonra Biz, resullerimizi ve iman edenleri kurtarıyoruz (ننجي). Böylece müminleri kurtarmak üzerimize düşen bir borçtur.”¹¹¹

4- “Allah, kendisine karşı gelmekten sakınan takva ehlini ise, iman ve takvaları sayesinde, o cehennemden kurtarıp muratlarına kavuşturur. Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar asla üzülmezler de.”¹¹²

¹⁰⁶ 4.Nisâ/ 72-73.

¹⁰⁷ Suyûtî, *ed-Dürrü’l- Mensûr*, II/ 592; Scâlibî, *el-Cevâhiru’l- Hisân*, I/ 389; Beğavî, *Meâlimü’t- Tenzîl*, I/ 451; Âlûsî, *Rûhu’l- Meânî*, V/ 80.

¹⁰⁸ Râğıb, *el-Müfredât*, N-C-V mad., s. 739.

¹⁰⁹ 11.Hûd/ 58.

¹¹⁰ 41.Fussilet/ 18.

¹¹¹ 10.Yunus/ 103.

¹¹² 39.Zümer/ 61.

5- ““Ey iman edenler! Sizi gayet acı bir azaptan kurtaracak (تَجِيكُمْ), üstelik çok kârlı bir ticaret sağlayacak bir iş bildireyim mi? İşte: Allah’a ve Rasûlüne inanır, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla mücâhede edersiniz. Eğer bilerseniz bunu yapmak sizin çok hayırlıdır. Böyle yaparsanız sizin günahlarınızı mağfîret eder ve içinden ırmaklar akan cennetlere ve özellikle Adn cennetlerinde çok güzel saraylara yerleştirir. İşte en büyük başarı, en büyük mutluluk budur.”¹¹³

6- “Ey Rabbimiz! bizi o zâlim kimselerin işkenceleriyle imtihan etme ve rahmetinle kurtar bizi (نَجِّنَا) o kâfirler gürûhundan.”¹¹⁴

7- “Ya Rabbî, dedi, halkım beni yalancı saydı. Artık benimle onlar arasındaki hükmünü sen ver. Beni ve beraberimdeki müminleri sen halâs eyle (نَجِّنِي) yâ Rabbi!”¹¹⁵

D- Kendilerine Kitap Verilen Cemaatler Hakkında, “Onlar İçin Korku Yoktur Ve Onlar Üzülmezler” Anlamındaki Ayetler:

Buraya kadar Kur’ân’ın kitab ehline bakışı, kendisini onlara verilen kitaplar karşısında konumlandırışı, Kur’ân hitabının evrenselliği ve tüm insanlığa yönelik oluşu gibi hususları ifade eden ayetlerle, insanları kurtuluş ve mutluluğa götüren sebeplere ilişkin ayetleri kaydettik. Bir de bunlardan başka Ehl-i Kitab’ın durumunu anlatan bazı ayetler vardır ki, bunların doğru anlaşılabilmesi, baştan beri ifade etmeye çalıştığımız hususlarla birlikte ve onlarla irtibatlı olarak düşünülmesine bağlıdır. Şimdi, önce bu ayetleri zikredip sonra da izaha çalışalım:

1- “İman edenler, Yahudiler, Sâbiûler, Hıristiyanlar... Bunlar içinden her kim Allah’a ve âhiret gününe iman eder ve amel-i sâlih işlerse, elbette onların Rableri yanında mükafatları vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi üzülmezler de.”¹¹⁶

Seyyid Kutub, ayette geçen Sâbiûler’in, arap müşrikleri içinde şirkten rahatsızlık duyarak tevhide veya hanifliğe yönelen kimseler olmasının daha isabetli olduğunu belirttikten sonra, ayetin dikkat çekmek istediği hususu şöyle izah eder: “Âyet, bunlardan her kim Allah’a ve âhiret gününe inanır ve

¹¹³ 61.Saf/ 10-12.

¹¹⁴ 10.Yunus/ 86.

¹¹⁵ 26.Şuarâ/ 117-118.

¹¹⁶ 2.Bakara/ 62.

sâlih amel işlerse onlar Rableri katında mükafatlarını alacaklar ve onlar için herhangi bir korku ve üzüntü söz konusu olmayacaktır. Önemli olan gerçek imandır; herhangi bir cins veya kavim değil. Tabii ki burada ifade edilen iman, Hz. Muhammed'in bi'setinden öncesine mahsustur. O'nun peygamber olarak gönderilişinden sonra imanın son ve nihâi şekli belirlenmiştir."¹¹⁷ Seyyid Kutub, ayeti farklı bir açıdan değerlendirmiş ve ayette Hz. Peygamber'den önce yaşamış olanların söz konusu edildiğini belirtmiştir. Bu izah tarzı makuldür. Çünkü böyle anlaşılmadığı takdirde Hz. Peygamber'in Hristiyan ve Yahudilere İslam ve Kur'ân'ı tebliğ etmesinin ve Kur'ân'ın İslam'a giren Ehl-i Kitab'tan övgüyle bahsetmesinin anlamı kalmamaktadır.

İbn Kesîr ise Sâbiîlerin inançları hususunda Vehb ibn Münebbih'in sözünü esas kabul eder. Ona göre Sâbiîler, ne yahudi, ne hristiyan, ne mecusi ne de müşrik olan bir kavimdir. Onlar kendi fitratları üzere oldukları gibi kalmışlardır. Tâbi olup uyguladıkları bir dinleri yoktur. Bunun için araplar, yeni müslüman olanlara Sâbiîler ismini veriyorlardı. Yani o gün mevcut olan dinlerden dışarı çıkmışlar, diyorlardı. Bazı bilim adamları da dediler ki; sâbiîler, peygamberin çağrısının kendisine ulaşmadığı kimselerdir."¹¹⁸

İbn Kesîr'in naklettiği bu bilgilerin en son cümlesi günümüz açısından önem arz eden bir husustur. Buna göre mezkûr ayet kendilerine tebliğ ulaşmamış olan, bununla birlikte kendi çaba ve araştırmalarıyla Allah'a, Ahiret gününe iman edip salih ameller işleyen insanları da şâmilidir. Yani bir insan, İslâmiyet ile tanışmamış veya bir kısım önyargı engellerine takılarak Hz. Muhammed'in (as) getirmiş olduğu din ile şereflenmemiş ise, sadece Allah'a, Ahiret gününe iman edip, bir de yararlı amellerde bulunduğu takdirde ahirette kurtulacak ve Cennete girebilecektir. Herhalde insanların kendilerine ulaşmayan veya yanlış tebliğ edilen bir dinin emirlerinden sorumlu tutulmaları teklif-i mâ lâ yutâk kabilinden olur.

Elmalı'lı Hamdi Yazır ise bu ayeti şöyle tefsir etmektedir: "İnsanlar Âdem'in sulbünden yeryüzüne indikleri zaman Cenab-ı Allah kendilerine فاما يأتينكم مني هدى فمن تبع هداي فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون diye¹¹⁹ herhangi bir zamanda gelen hidayetine ittiba etmeleri şartıyla bunu vaad etmemiş miydi?

¹¹⁷ Kutub, Seyyid, *Fî Zılâli'l- Kur'ân*, 15. basım, Dâru's- Şurûk, Beyrut, 1988, I/ 75 vd.

¹¹⁸ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, çev: Bekir Karlığa- Bedrettin Çetiner, Çağrı yay., İstanbul, 1986, II/ 365.

¹¹⁹ "Artık ne zaman Benden size doğru yolu gösteren rehber gelir de kim ona uyarsa, onlara hiçbir korku olmayacak, hiç üzülmeyecekler de."

İşte Âdem'in tevbesinin semeresi olan o va'd-i ilâhi ilelebet câri böyle bir umumi kanundur. Ve bu ayet o kanunun inkişafıdır. Binaenaleyh Yahudiler gibi zillet-ü meskenete düşenler ve gadab-ı ilahiye uğramış olanlar bile her ne zaman tevbe eder, Allah'a ve Âhiret gününe cidden iman ederek ona göre salih amel yaparsa, o ğadaptan kurtulur. Ve Allah katında ecr-u mükafatını bulur, لا خوف عليهم ولا هم يحزنون sırrına mazhar olur. Lâkin bu semereye ermek için zahiren yani yalnız insanlar arasında mümin ve müslüman olmak kâfi değildir. Hatta bir zaman için mümin-i salih yaşamış olmak da kâfi değildir. Onda sebat edip hüsn-i hatime ile gitmek ve Allah'a o iman-ü amel ile kavuşmak da lazımdır."¹²⁰

Bundan evvelki kısımda Bakara sûresinin başındaki ayetlerde zikredilen felâha erecek olanlara dönecek olursak; orada, felâha erenlerin vasıfları arasında, gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine verilen rızıktan infakta bulunurlar, buyurulduktan sonra "onlar ki sana indirilene ve senden evvel indirilen (kitaplara) iman ederler" ayeti zikredilmiştir. Binaenaleyh felaha ermek ve ahiretini teminat altına almak, diğer peygamberlere indirilenlere iman ile birlikte, kendilerine tebliğ edildiği takdirde, son Peygamber Hz.Muhammed'e (as) indirilen Kur'ân'a da iman edip, gereği ile amel etmekten geçer. Zaten Kur'ân onları Kur'ân'a davet etmiş ve ona iman etmeleri gerektiğini açık bir şekilde ilan etmiştir: "Sizin yanınızda bulunan Tevrat'ı tasdik etmek üzere indirdiğim Kur'ân'a iman edin, onu inkar edenlerin başını siz çekmeyin."¹²¹ "Ey kendilerine daha önce kitap verilen Ehl-i Kitab! Birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden, yahut onları, cumartesi adamları gibi lanetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (bu Kitaba) da iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir."¹²² Kur'ân'ın bu çağrıları kıyamete kadar geçerlidir. Şu var ki, müslümanlar, söz konusu ilâhi daveti usulüne uygun olarak yapmalıdırlar. Kur'ân'ın metodunu izlemeli ve onlara hiçbir zaman sizin dininiz artık geçersizdir, dininizi bırakın demeyip, İslâm'ı güzel davranışlarla sevdirecek ve onların iyi davranışlarını takdir ederek Kur'ani bir yöntem takib etmelidirler.

ان الذين آمنوا والذين هادوا والصابئون والنصارى من آمن بالله واليوم الآخر وعمل صالحا فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون.

¹²⁰ Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, I/ 372.

¹²¹ 2.Bakara/ 41.

¹²² 4.Nisâ/ 47.

“İman edenler, Yahudiler, Sâbiiler, Hristiyanlar... Bunlar içinden her kim Allah'a ve âhiret gününe iman edip makbul ve güzel işler yaparsa, onlara hiçbir korku yoktur ve onlar asla üzülmezler.”¹²³

Hamdi Yazır bu ayetin tefsirinde ان الذين آمنوا kısmına, münafıklar da dahil olmak üzere zâhiren iman etmiş olan ve müslüman adını taşıyanlar anlamını vermektedir. Yazır, ayetin Yahudi, Sâbii ve Hristiyanlara iman teklifi anlamına geldiğini kaydeder: “Mümin ve gayr-i mümin her kim mümin olur ise bahtiyar olur” denildiği zaman mümin olmayana iman teklif edilmiş ve bu şart ile ona da bahtiyarlık va'd olunmuş olur.”¹²⁴ Yazır'ın da dediği gibi bu ayet açık bir şekilde Ehl-i Kitab'ı imana ve imanın gereği ile amel etmeye davet etmektedir. Zira Medine'de nazil olan Hac suresindeki şu ayet dahi bunu teyid etmektedir:

ان الذين آمنوا والذين هادوا والصابئين والنصارى والمجوس والذين أشركوا. ان الله يفصل بينهم يوم القيمة. ان الله على كل شيء شهيد.

“Kâmil ve makbul şekliyle iman edenler, Yahudiler, Sâbiiler, Hristiyanlar, Mecusiler ve Müşrikler... Allah kıyamet günü büyük duruşmada onlar hakkındaki kesin hükmünü verecektir. Çünkü Allah her şeye hakkıyla şahittir.”¹²⁵ Bu ayet bize Yahudi, Hristiyan, Sâbiî, Mecûsî ve müşriklerle Allah'a gerçek anlamda iman eden müslümanların durumunun kıyamet gününde netleşeceğini de ifade eder. Dolayısıyla bu ayete göre Allah'tan başka hiç kimsenin bu gruplar hakkında kesin bir yargıda bulunması, şunlar cennete, şunlar cehenneme gidecek gibi hükme varması

¹²³ 5.Mâide/ 69.

¹²⁴ Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, III/ 1739.

¹²⁵ 22.Hac/ 17. Bu ayette altı din sayılmış, bunlardan ancak birisine iman vasfı verilmiştir. Diğerlerinde de şirk eseri olmakla birlikte sadece altıncısının müşrikler olarak nitelendirilmesi, hâlis şirk olması ve tevhidin tam karşısı olmasından ileri gelmektedir. Hristiyanlar, Mecusiler, Sâbiiler Allah'tan başka varlıklara da ilâhî nitelikler yakıştırsalar da bu varlıkları esasta tek Tanrının tecessümü gördüklerinden, kendilerinin tek Tanrıya ibadet ettiklerini düşünmektedirler. Kur'ân, Yahudilerden şirke düşen bir guruptan bahseder. Bu hepsini kapsamasa da, tek tanrıcılığa bağlı olmakla birlikte, dini kendi ırklarına tahsis etmeleri, âhiret inancını reddetmeleri gibi sebeplerle Hz.Musa'nın dininden uzaklaşmış olmaları sebebiyle hak din dışında sayılmışlardır. Sâbiiler, merkezi Harran'da olup kuzey Irak'ta yerleşmiş, kendilerinin Hz.Yahya'ya (as) mensup olduklarını söyleyen cemaat yahut Şit ve İdris (as)'a mensup olduklarını söyleyip, unsurlar gezegenler, gezegenler de melekler tarafından yönetilir deyip yıldızlara ibadet eden topluluktur. Mecusiler ise biri hayır, diğeri şer tanrısı olarak iki ilaha inanırlar. Aslında Yezdan tek ilah olup, Ehriman dünyadaki zahiri şerlerin izahı için geliştirilmiş görünüyor. İbn Kesîr, Tefsîru'l- Kur'ânî'l- Azîm (Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri), Çev: Bekir Karlığa- Bedrettin Çetiner, „ I-XVI, s. 5428- 31. Bu gruplar hakkında geniş bilgi için Bkz.Suyûtî, **ed-Dürri'l- Mensûr**, VI/ 16; Âlûsî, **Rûhu'l- Meânî**, XVII/ 130.

uygun değildir. Ancak şunu da belirtmek gerekir: Daha önceki iki ayette iman edenler, Yahudiler, Hristiyanlar ve Sâbiüler'den her kim Allah'a ve Âhiret gününe inanır ve yararlı işler yaparsa onlar için korku ve üzüntü söz konusu olmayacak, Allah katında mükafatlarını alacaklardır, denilmişti. Bu ayette ise iman ve sâlih amel şartı zikredilmemiştir. Şartın bulunmaması, onların Yahudi, Hristiyan, Mecusi, Sâbiî ve müşrik olarak yaşamaya devam ederek, kıyamette Allah'ın huzuruna o sıfatlarıyla çıkacaklarını ifade eder.

Bu ayetler Ehl-i Kitap ile alâkalı olarak buraya kadar kaydettiğimiz ayetlerle birlikte düşünüldüğü takdirde onların kendilerine usûlüne uygun ve doğru bir biçimde tebliğ edilen Kur'an'a ve Hz.Peygamber'e inanmasalar da cennete girecekleri tarzında bir düşünceye mahal kalmadığı ve bu tür bir düşüncenin Kur'an'la telif edilemeyeceği rahatlıkla anlaşılmaktadır.¹²⁶

E- Hz.Muhammed'e (as) İtaat Edilmesi Gerektiğini Bildiren Âyetler:

Kur'an-ı Kerîm'de Hz Muhammed'e (as) iman etmenin gerekliliğini ifade ve beyan eden pek çok ayet bulunmaktadır. Bunlardan bir kaçını tefsirleriyle birlikte vermekle yetinecek, diğerlerine ise sadece dipnotta işaretle iktifa edeceğiz.

قل ان كنتم تحبون الله ويحبكم الله ويغفر لكم ذنوبكم. والله غفور رحيم. قل اطيعوا الله - والرسول فان تولوا فان الله لا يحب الكافرين.

¹²⁶ Süleyman Ateş, tefsirinde bu tarz bir düşünceyi çağrıştıran ifadeler yer vermekte ve Kur'an'a göre cennete girmenin üç şartı olduğunu ileri sürmektedir: Allah'a şirksiz iman, Âhiret gününe iman, sâlih amel. Bkz. Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, I/ 175 (2.Bakara/ 62. ayetin tefsiri). 5.Mâide/ 69.ayetin tefsirinde ise Ateş şöyle demektedir: "Gerek 65.ayetten gerek bu ayetten anlaşılıyor ki, Kitab ehli, Yahudi, ve Hristiyan kaldıkları halde Kur'an'ı inkâr etmez, onun gereklerine aykırı davranmazlarsa – ki bu üç kitabın genel hatlarında, temel konularında bir aykırılık yoktur- meselâ teslisi bırakıp Kur'an'ın emrettiği şekilde Allah'a ve âhirete inanırlarsa mümin sayılır ve cennete giderler. Mutlaka kendi dinlerini bırakıp müslüman olmaları şart değildir." Bkz. Ateş, III/ 33. Ateş'in bu ifadeleri, makalemizin başında dipnotta işaret ettiğimiz makalesiyle mukayese edildiğinde biraz yumuşatılmış görünse de, kendi içinde problemler barındırmaktadır. Meselâ, hem "bu üç kitabın genel hatlarında, temel konularında bir aykırılık yoktur" demekte, arkasından da "meselâ teslisi bırakıp Kur'an'ın emrettiği şekilde Allah'a ve âhirete inanırlarsa" şart cümlesini kullanmaktadır. Bunu bilinçli yapmış olmalıdır. Zira mevcut Tevrat'ta net bir ahiret inancının ve İncil'de ise saf bir tevhid inancının bulunmadığını bilmemesi tasavvur edilemez. Bütün bunlara rağmen, Ateş'in bu esnek görüşünün, İslam davetini evrenselleştirme ve diğer din mensuplarına ulaştırma çabasından kaynaklandığı düşünülebilir.

“(Rasûlüm!) De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, Ğafûr ve Rahîm’dir. De ki: Allah’a ve Rasulüne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki, Allah kâfirleri sevmez.”¹²⁷ Ayetin nüzul sebebine dâir rivayetlerden bir kaç şöyledir: 1- Yahudiler, “biz Allah’ın çocukları ve sevdikleri insanları” dedikleri sırada, Allah bu ayeti inzal buyurdu. Ayet indikten sonra Rasûlullah (as) Yahudilere bu ayeti arz etti. Onlar ise bu ayeti(n gereğini) kabul etmekten kaçındılar.” 2- Rasûlullah Ka’b ibn Eşref ve arkadaşlarını müslüman olmaya davet ettiği zaman şöyle karşılık verdiler: Biz Allah’ın oğulları ve sevdiği kimseleriz. Biz Allah’ı senin bizi davet ettiğinden daha çok severiz. Bunun üzerine **قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ** (De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız...) ayeti nâzil oldu.” 3- Bir rivayete göre ise bu ayetin Necran Hristiyanlarının “Biz Mesîh’e Allah’a olan sevgi saygımızdan dolayı tazim ve kulluk ediyoruz” demeleri üzerine indiği kaydedilmiştir.¹²⁸

Beydâvî bu ayeti muhabbet ve ittiba arasında münasebet kurarak şöyle tahlil etmiştir: “Muhabbet, nefsin, bir şeye karşı, onda görmüş olduğu bir mükemmellikten dolayı yaklaşarak eğilim göstermesidir. Kul, şayet gerçek mükemmelliğin Allah’a mahsus olduğunu, kendisinde ve kendisi haricinde müşahade ettiği bütün mükemmelliklerin Allah’dan (minallah) olduğunu, Allah ile birlikte bulunduğunu (billah) ve Allah’a varacağını (ilallah) bilirse, sevgisini tamamen Allah’a mahsus kılar. İşte bu sevgidir ki, Allah’a itaat etme ve Ona yaklaştıran şeylere rağbet etme iradesini gerektirir. Bu nedenle muhabbet, itaat etme iradesi olarak tefsir edilmiş ve Allah’a ibadet etme ve onun emirlerine titizlikle uyma hususunda Rasûle (as) ittiba zorunlu kılınmıştır.”¹²⁹

Seâlibî, ayetin Yahudi ve Hristiyanlar hakkında genel bir hüküm ifade ettiğini; çünkü onların Allah’ı sevdiklerini ve Allah’ın da kendilerini sevdiğini sürekli dile getirdiklerini kaydeder.¹³⁰ İbn Kesîr’e göre ise bu ayet, Muhammedî yolda olmadığı ve aslında yalan söylediği halde, Allah’ı sevdiğini iddia eden herkes hakkında, bütün sözleri ve fiillerinde Onun dinine tâbi oluncaya kadar geçerli olan bir hüküm ifade etmektedir.¹³¹

¹²⁷ 3.Â-i İmrân/ 31-32.

¹²⁸ Şihâbuddîn, Ebu’l- Fadl, *el-Ucâb fî Beyâni’l- Esbâb*, II/ 677-8.

¹²⁹ Beydâvî, *Envâru’-t- Tenzîl*, II/ 28.

¹³⁰ Seâlibî, *el-Cevâhiru’l- Hisân*, I/ 257.

¹³¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l- Kur’ânî’l- Azîm*, I/ 359.

Kanaatimizce ayet, târihi bağlam itibariyle Ehl-i Kitab'ın bir kısım iddialarına cevap niteliği taşısa da, İbn Kesîr'in de dediği gibi, Allah'ı seviyor olma iddiasını ileri süren herkes hakkında geneldir. Ancak Ehl-i Kitab'ın Hz.Peygamber'e ittiba ve itaat etmelerinin gerekliliği noktasında ise, ayetin târihi bağlamının ayrı bir önemi vardır.

قُلْ اطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَانْطِيعُوهُ تَهْتَدُوا. وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ.

“De ki: Allah’a itaat edin; Peygamber’e de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamber’in sorumluluğu kendisine yüklenen (tebliğ görevini yapmak), sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (görevleri yerine getirmeniz)dir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber’e düşen sadece açık-seçik duyurmaktır.”¹³²

Müfessirlere göre bu ayet nüzul sebebi açısından münafıklara hitab etmektedir.¹³³ Bir önceki ayette “(Münafıklar), sen hakikaten kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka savaşa çıkacaklarına dair, en ağır yeminlerle Allah’a yemin ettiler. De ki: Yemin etmeyin. İtaatiniz malumdur! Bilin ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” buyurulması buna delil kabul edilir. Ancak sebebin hususiliğinin hükmün umumiliğine engel olmadığı kaidesinden¹³⁴ hareketle, ayet herkes için geçerlidir ve bu ayet yemin ederek ve çeşitli bahaneler uydurarak Rasulullah’ın emirlerinden yan çizen mümin, münafık, Ehl-i Kitab herkese hitab eder.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ.

“Biz her peygamberi –Allah’ın izniyle- ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik.”¹³⁵

Ayeti, Ebussuûd ve Âlûsî, “Biz peygamberleri başka bir maksatla değil ancak ve ancak Allah’ın onlara itaat edilmesine izin vermesi ve kendilerine gönderilenlerin ise Peygamber’e itaat etmeleri ve tâbi olmaları için gönderdik. Çünkü elçiye itaat Allah’a itaattir. O’na başkaldırmak ise Allah’a başkaldırmaktır..”¹³⁶ diye tefsir etmektedirler.

¹³² 24.Nûr/ 54.

¹³³ Bkz.Ebussuûd, *İrşâdü'l- Akli's- Selîm*, VI/ 189; Mevdûdî, *Tefhîmu'l- Kur'ân*, Çev: Heyet, İnsan yay., İst., 1991, III/ 557.

¹³⁴ Bkz. Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, Şûle Yay., İst., 1994, s. 148.

¹³⁵ 4.Nisâ/ 64.

¹³⁶ Ebussuûd, *İrşâdü'l- Akli's- Selîm*, II/ 196; Âlûsî, *Rûhu'l- Meânî*, V/ 70.

Peygamberlerin muhataplarına karşı konumunu belirleyen esaslardan olan bu ayet, mevzumuz açısından önemlidir. Buna göre gelen her peygamber, çağının bütün insanlarına hitab eder. Hitabın kendilerine ulaştığı kimseler ise ilahî vahye kulak vermek ve itaat etmekle yükümlü olmaktadırlar. Binaenaleyh kendilerine Kur'ân'ın tebliğ edildiği hiçbir din mensubu son peygambere iman ve itaat etme mükellefiyetinden istisnâ tutulamaz. İşte Kur'ân, ulaştığı¹³⁷ herkesin uymakla mükellef bulunması yönüyle de evrensel bir kitaptır. Bunu önceki peygamberlerden misal vererek izah edelim: Hz.Musa'dan sonra gelen Hz.İsâ da İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber idi. Hz.İsa gelince insanlar onu tasdik etmek zorundaydılar. Hiç bir ferdin “Hayır, ben Yahudi veya Musevî olarak kalmak istiyorum” deme hakkı yoktu. Eğer deseydi, Hz.İsa'yı reddetmiş olurdu. Aynı şekilde Hz.Muhammed (as) geldiğinde de Yahudi ve Hristiyanlara düşen, onun getirdiği hakikatlere iman ve itaat etmekten başkası değildi. Ama onların çoğu siyasi ve sebeplerle O'na iman etmek istemediler. Nitekim “Havarilere: Bana ve elçime inanın, diye vahyetmiştim. Onlar da: İnandık, bizim müslümanlar olduğumuza şahit ol, demişlerdi.”¹³⁸ ayetinde, Hz.İsa'ya inananlar müslümanlar olarak tavsif edilmiştir. Böyle olunca, İsa'ya inanmayanların ise müslüman olmadıkları anlaşılmaktadır.

Bu ayetteki Rasul'e itaati onun sünnetine itaat etmek şeklinde yorumlayan müfessirlerimiz de vardır ki, sünnetin bağlayıcı olduğunu ve vahiy kaynaklı tarafının ağır bastığını ifade etmektedirler: “ Şüphesiz ki bu ayetlerde sözü edilen itaat sadece Yüce Allah'ın ona indirdiği Kur'ân emirlerine itaat değildir. Çünkü bu durumda Kur'ân'ın pek çok yerinde peygambere itaatın Allah'a itaatle birlikte zikredilmesinin bir anlamı kalmazdı. Bu sebeple hadisler de alalâde bir insan sözü değil, Yüce Allah'ın emri ile kendisine itaat etmekle yükümlü olduğumuz bir zatın sözleridir...”¹³⁹

Bu ayetlerin dışında Allah'a ve O'nun son Peygamberi Hz. Muhammed'e (as) iman ve itaat edilmesini emreden pek çok ayet bulunmaktadır.¹⁴⁰ Bu kısımda zikrettiğimiz ayetler bize sadece dil ile iman etmenin veya Peygamber'i sadece lisanı ile kabul etmenin kurtuluş ve rızây-ı ilahî için yeterli olmadığını göstermektedir. Ne var ki itaat etme meselesinin,

¹³⁷ 6.En'âm/ 19: “Bu Kur'ân bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu.”

¹³⁸ 5.Mâide/ 112.

¹³⁹ Güngör, Mevlüt, *Kur'ân Araştırmaları-2*, Kur'an Kitaplığı, İstanbul, 1996, s. 37.

¹⁴⁰ Bkz.3.Âl-i İmrân/ 132, 4.Nisâ/ 59, 5.Mâide/ 92, 8.Enfâl/ 1, 20, 46; 24.Nûr/ 56 vb.

daha ziyade kendilerine İslamiyet hakkıyla ve bütün olarak tebliğ edilmiş ve neticede, müslüman olmuş insanlar için geçerli olduğunu belirtmemiz gerekir. Ancak bunun yanı sıra kendilerine İslamiyet tebliğ edilememiş ve kendileri de İslam'ı idrak edememiş insanlar vardır ki, büyük çoğunluğu teşkil ederler, Kur'an açısından bu insanların uhrevî âkıbetlerinin ne olduğu merak konusudur.

F- Ehl-i Kitab ve Ehl-i Fetret İlişkisi:

Buraya kadar kaydettiğimiz ayetler ve bu ayetlerle ilgili olarak âlimlerimizin görüş ve değerlendirmeleri, kendilerine bizzat Hz.Peygamber'in (as) İslam davetini ulaştırdığı ve gerçek anlamda tebliğ ettiği Ehl-i Kitab hakkında olmuştur. "Gerçek anlamda tebliğ" terkinin özellikle zikretmemizin sebebi, Hz.Peygamber'in (as) peygamberliği boyunca Allah'tan gelen vahiyleri insanlara var gücüyle tebliğ etmekle kalmamış, Vedâ Hutbesi'nin sonunda üç kere, "Tebliğ ettim mi" diyerek yerine getirdiği tebliğ görevi için karşısında kendisini dinleyen on binlerce müslümanı şahit tutmuş olmasıdır. Demek oluyor ki, gerçek anlamda tebliğ, kısa bir zaman diliminde, sözelimi bir sohbet etmekle gerçekleşebilecek bir hadise değil, uzun bir süreçtir. İslam'ın bazı yanlarıyla değil, bütün olarak ve yaşanarak ulaştırılmasıdır.

Hiz. Peygamber zamanından günümüze gelecek olursak; bugün İslamiyetin gerçek anlamda ve kendi bütünlüğü içinde tebliğ edilip edilmediğini sorgulamak gerekir. Asrımızdaki müslüman toplumların ve fertlerin ve onların ilim adamlarının, evrensel olarak telakki ettikleri İslam dinini ne ölçüde tebliğ edebildikleri, dünyanın müslüman nüfusundan açıkça anlaşılmaktadır. Dünya nüfusunun en iyimser bir oranla dörtte biri müslümanlıktan haberdardır. Yani bu insanlar zahiren müslümandır. Geri kalan dörtte üçü İslam tebliğinden habersizdir. Onlara İslam ve Kur'an onların anlayabilecekleri tarzda ve kendi bütünlüğü içinde ulaştırılamamıştır. Konunun müslümanlara bakan tarafı İslam'ın onlara nasıl ulaştırılacağıdır ki, bu ayrı bir araştırmanın konusudur. Bir de bizim asıl söz etmek istediğimiz yanı vardır ki o da, İslamiyeti her türlü önyargılardan ve menfiliklerden uzak bir ortamda tanıma bahtiyarlığına erememiş olarak vefat eden milyarlarca insanın uhrevî durumu Kur'an'a göre nasıl olacaktır? sorusuna cevap aramaktır. Buna geçmeden evvel Kur'an'daki fetret kavramına ve mahiyetine temas etmemiz icab etmektedir.

Fetret kelimesi F-T-R (فتر) fiilinden türetilmiştir. İnkisar (kırılma) ve za'f (zayıflık) demektir. Eşya veya insana nisbet edilerek kullanıldığı zaman “sert olduktan sonra yumuşadı” ve “hiddetlendikten sonra sakinleşti” anlamlarına gelmektedir.¹⁴¹ Cisimler hakkında harekette sonraki sükuneti ifade eden fetret kelimesi, kavramlar için de istiare yoluyla kullanılmıştır.¹⁴²

Kur'an-ı Kerim'de fetret (فتره) kelimesi bir ayette zikredilmiştir. Diğer iki ayette ise, birinde لا يفتر (Lâ yüfetteru)¹⁴³ şeklinde, birinde ise لا يفترون (Lâ yeftürûn)¹⁴⁴ şeklinde geçmektedir. Ancak bizim konumuzla ilgili olanı, فتره kelimesinin bulunduğu şu ayettir:

يا اهل الكتاب قد جاءكم رسولنا يبين لكم على فترة من الرسل ان تقولوا ما جاءنا من بشير ولا نذير فقد جاءكم بشير ونذير والله على كل شيء قدير.

“Ey Ehl-i Kitab! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette) “Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi” demeyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir.”¹⁴⁵

Zemahşerî, Beydâvî, Beğavî, ve Âlûsî ayetteki الرسل من فترة ifadesini, “peygamberlerin gönderilmesine ara verilmesi ve vahyin kesilmesi üzerine” tarzında¹⁴⁶, İbn Kesîr ise, Hz. Peygamber ile Hz. İsa arasındaki uzun dönem¹⁴⁷ şeklinde açıklamıştır. Ebussuûd ise “vahiy ve peygamberliğin inkıtaa uğraması ve dinî hükümlere/ şeriatlara ziyadesiyle ihtiyaç bulunması üzerine” diye tefsir etmiştir.¹⁴⁸

Fetret ehli konusunu etraflıca ele alan Dr. Mustafa Akçay, eserinde, fetret ehlini şöyle tasnif etmekte ve tanımlamaktadır: “1- Hangi zamanda yaşarsa yaşasın, hiçbir hak dinin daveti kendilerine doğru olarak ulaşmayan, akıl yürütüp araştırma yapabilecek kadar normal akıl düzeyinde bulunan ve kendi ferdî çabalarıyla Allah'ın varlık ve birliğine inanan her etnik gruptan muvahhid insanlar. 2- Kendilerine hiçbir hak dinin daveti ulaşmamış, akıl

¹⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, 1. basım, Dâru Sadır, Beyrut, Ts., F-T-R mad., V/ 43.

¹⁴² Seâlibî, *el-Cevâhiru'l- Hisân*, I/ 454

¹⁴³ 43. Zuhurî/ 75: “(Suçluların) azapları hiç gevşetilmeyecek, orada bütün ümitlerini yitirmiş olarak kalacaklardır.”

¹⁴⁴ 21. Enbiyâ/ 20: “Onlar bıkıp usanmaksızın gece gündüz Allah'ı tesbih ederler.”

¹⁴⁵ 5. Mâide/ 19.

¹⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki'ğavâmidi't- tenzîl ve uyûni'l- ekâvîl fi vücûhi't- te'vîl*, Dâru'l- Kütübî'l- İlmiye, Beyrut, 1995, I/ 606; Beydâvî, *Envâru't- Tenzîl*, II/ 310, Beğavî, *Meâlimü't- Tenzîl*, II/ 23; Âlûsî, *Rûhu'l- Meânî*, VI/ 103.

¹⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l- Kur'ânî'l- Azîm*, II/ 36.

¹⁴⁸ Ebussuûd, *İrşâdü'l- Akli's- Selîm*, III/ 21.

yürütme ve araştırma yapabilecek kadar ömür geçirmekle birlikte hakkı arama teşebbüsünde bulunmayarak sosyo-kültürel ortamın batıl inanç değerlerine körü körüne inanan insanlar. 3- Davet, ömür ve entelektüel konularda yukarıdaki niteliklere sahip olan, bütün samimiyetiyle hakkı arama çabasından sonra batıl bir kanaate ulaşan kimseler. 4- Araştırmasını tamamlayıp henüz bir kanaate sahip olamadan ölenler. 5- Hiçbir hak dinin daveti kendilerine ulaşmayan, araştırma yapmaya yeterli bir ömür yaşamasına rağmen araştırma yapacak kadar yeterli entelektüel kabiliyetlere sahip bulunmayan, tam bir dini cehalet ve gaflet üzere bulunan batıl inanç sahibi insanlar. 6- Dinin kendisi veya peygamberi ya da her ikisi hakkında çarpıtılmış ve yanlış bilgilere sahip bulunanlar.

Birincilerin mümin ve Müslüman hükmünde oldukları hakkında görüş birliğine varılmış, böyleleri dinin ibadet ve diğer hükümlerini bilmemekten dolayı mazur sayılmışlardır. Sonuncular hakkında genel kanı, yanlış veya çarpıtılmış biçimde ulaşılmış davetin, “ulaşmamış hükmünde olduğu” şeklindedir. İslam alimleri arasında tartışma konusunu oluşturanlar ise başta ikincisi olmak üzere diğerleridir¹⁴⁹

Ehl-i Kitab ile fetret ehli arasındaki ilişki noktasında, İslam’ı yanlış veya çarpıtılmış biçimde tanımış olan Ehl-i Kitab mensubu insanlar olabileceği ve bunların da fetret ehli kapsamında değerlendirileceğinden bahsedilebilir. Mesela bir Hıristiyan düşünelim ki, İslam, bu insana adeta bir terör dini gibi intikal ettirilmiş, onlar da hakikaten öyle olduğuna kanaat getirmiş ve inanmış olabilirler. İşte bu tür insanlar hakikatle buluşmadan ve hakikate ulaşmadan vefat ederlerse, davetin ulaşmamış olduğu fetret ehli olarak kabul edilmeleri Allah’ın rahmetinden ümit edilebilir.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Kur’ân’ın, kendisinden önce kitap verilen cemaatlere bakış açısının gayet objektif olduğuna, yani fena taraflarının yanı sıra iyi karakterli mensuplarına da atıfta bulunduğuna dikkat çektik. Bunun nedeninin Kur’ân’ın “Müheymin” yani kendisinden önceki kitaplar üzerinde gözetici ve şahit olmasından ileri geldiğini vurguladık. Kur’ân’ın bu bakış açısının, bugün bizim için de örnek olduğu, açık bir husustur.

¹⁴⁹ ” Bkz. Akçay, Mustafa, *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dini Sorumluluğu* (Fetret Ehli Örneği), Işık Yay., İzmir, 2000, s. 356 vd.

Diğer taraftan insanların özellikle uhrevî mutluluk ve kurtuluşu için sahip olunması gereken bir takım vazgeçilmez özellikler olduğunu ve bu hususta hiç kimseye özel bir muamelede bulunulmayacağı tartışmasız bir gerçektir.

Netice itibariyle, Kur'ân daveti evrensel yani zamana ve mekâna bağlı olmayan, kıyamete kadar gelecek insanlar için bir hidayet, itaat edilmesi gereken otorite olmasından hareketle, daha önce kendilerine kitap verilen Yahudi, Hristiyan vs. cemaatlerin de, kendilerine İslam, Hz.Peygamber döneminde olduğu gibi hakkıyla ve çarpıtılmadan tebliğ edildiği takdirde Kur'ânî gerçeklere iman ve itaat etmeleri gerekmektedir. Buna mukabil adı, Yahudi, Hristiyan veya Sâbiî olup da kendilerine Hz.Muhammed'in çağrısı ulaşmayan veya gerçek anlamda ulaştırılamayan; bununla birlikte, Allah'a ve Âhret gününe iman edip sâlih amel işleyenler uhrevî kurtuluşa nâil olabileceklerdir. Bu konuda İslam bilginleri görüş birliği içindedirler.